

אחוה לפני ולפנים שיחה על פרשת וישלח

מבין כל הנושאים שיש בפרשת וישלח משכה את תשומת לבי הופעתה התדירה של המילה "פנים". המילה הזאת, בצורותיה השונות, מופיעה בפרשה 25 פעמים – יותר מבכל פרשה אחרת בתורה. לפי זה אפשר לומר שפרשת וישלח היא פרשה "רבת פנים". בשיחה הזאת ננסה לראות אם זה עניין לשוני טהור, או שיש לכך משמעויות אחרות.

עוד בהתחלת הפרשה אנחנו קוראים את הפסוק הבא:

ד וַיִּשְׁלַח יַעֲקֹב מַלְאָכִים לְפָנָיו, אֶל-עֲשׂוֹ אָחִיו, אַרְצָה שְׁעִיר, שְׂדֵה אֲדוֹם.

אפשר לקרוא את הפסוק עוד פעם בלי המילה "לפניו", ולא להרגיש בחסרונה, שהרי אם יעקב שלח את המלאכים, ברור שהוא לא הלך איתם וגם לא לפניהם. אם כן למה מוצא הכתוב לנכון לציין את המילה "לפניו"?

בהמשך אנחנו קוראים את הפסוקים הבאים:

יז וַיִּתֵּן, בְּיַד-עֲבָדָיו, עֵדָר עֵדָר, לְבָדוּ; וַיֹּאמֶר אֶל-עֲבָדָיו, עֲבְרוּ לְפָנַי, וְרוּחַ תְּשִׁימוּ, בֵּין עֵדָר וּבֵין עֵדָר.

יח וַיֵּצֵאוּ אֶת-הָרְאשׁוֹן, לֵאמֹר: כִּי יִפְגְּשֶׁךָ עֲשׂוֹ אָחִי, וְשָׂאֲלֶךָ לֵאמֹר, לְמִי-אַתָּה וְאַנְה תֵּלֶךְ, וּלְמִי אֵלֶּה לְפָנֶיךָ.

מדוע שולח יעקב את עבדיו לפניו? דרך עולם היא שהאדון הולך בראש, והעבדים הולכים אחריו. הוא האמור בכל מנהיג שיוצא בראש פמליית מלווים. ולמה העדרים הולכים לפני העבדים? האם לא יותר נכון שמי שפוגש את עשיו בראשונה יהיה בן אדם ולא עז?

את התשובות לשאלות אלה אנחנו מוצאים בפסוק הבא, בו מגיעה לשיאה הופעתה המרשימה של המילה "פנים" – לא פחות מארבע פעמים:

כא וַאֲמַרְתֶּם--גַּם הִנֵּה עֲבָדְךָ יַעֲקֹב, אַחֲרֵינוּ: כִּי-אָמַר אֲכַפְּרָה פָּנָיו, בַּמִּנְחָה הַהִלְכֶת לְפָנָי, וְאַחֲרֵי-כֵן אֲרָאָה פָּנָיו, אוּלַי יִשָּׂא פָּנָי.

יעקב רוצה "לכפר" את פני אחיו. הוא חושש מהמפגש איתו. חשש זה לא נובע מנחיתות פיזית, שהרי יעקב הוא גבר חסון. את זה אנחנו רואים בתמונה של גלילת האבן מפי הבאר בפרשת ויצא, מן הסתם אבן גדולה וכבדה. ואם לא די בכך, שנים רבות של חיי רועים חישלו את גופו ועשו אותו לאיש חזק. גם המאבק עם ה-"איש" במעבר יבוק מעיד על חוסנו של יעקב. ואם לעשוי יש ארבע מאות איש, קודם כל בשום מקום לא צוין מה טיב האנשים האלה, מן הסתם רובם אנשי משק ולא דווקא נושאי נשק. ואפילו כך, גם ליעקב לא חסרים אנשים. מי שמתפאר בריבוי שור וחמור וצאן כפי שעושה יעקב בהתחלת הפרשה, חזקה עליו שיהיו לו גם שומרים חמושים.

החששות והפחדים של יעקב נובעים מחולשה נפשית. הוא זוכר את מעשי התרמית שעשה באחיו (ובאביו) לפני עשרים שנה, וחושש מפני כעסו של עשיו. הוא לא יודע אם עשיו מוכן "לשאת את פניו". לכן הוא רוצה "לכפר את פניו" אחיו במנחה שהולכת לפניו. העדרים והעבדים אמורים להרשים את עשיו, וכשהוא ישאל של מי אלה יאמר לו שהם שלו לפי שיעקב שולח לו אותם כמתנה. יעקב יראה את פני עשיו רק אחרי שעשיו יכפר את פניו בשל המנחה ההולכת לפניו. הפסוק הבא מציין את זה בפירוט:

כב וַתַּעֲבֵר הַמִּנְחָה, עַל-פָּנָיו; וְהוּא לֹן בְּלִילָה-הַהוּא, בַּמִּנְחָה.

לפני שנמשיך, נאמר כמה מילים על פרשת המאבק עם ה-"איש" במעבר יבוק. אחרי המאבק, יעקב קורא שם למקום ההוא כדרכו בכל תחנות המעבר שלו:

לא ויקרא יעקב שם המקום, פניאל: כי-ראיתי אלהים פנים אל-פנים, ותנצל נפשי. לב ויזרח-לו השמש, כאשר עבר את-פנואל; והוא צלע, על-ירכו.

אינני יודע איך צריך לפרש את הביטוי "פנים אל פנים". ברור שלא ניתן לפרשו כמשמעו שהרי לאלוהים אין פנים. על כל פנים אי אפשר להתעלם מהתפקיד המרכזי של המילה "פנים" באפיזודה הזאת.

היערכותו של יעקב לקראת המפגש עם עשיו מתבטאת גם בנקיטת לשון ענווה והתרפסות. שמונה פעמים הוא מכנה את עשיו "אדוני" ואת עצמו "עבדך". ואם לא די בכך, באה ההשתחויה המרובה מצד הנשים והילדים של יעקב, ולבסוף מצדו שלו:

ג והוא, עבר לפניהם; וישתחו ארצה שבע פעמים, עד-גשתו עד-אחיו.

כל זאת כדי "לכפר את פני" עשיו, אולי הוא "ישא את פניו".

תגובתו של עשיו לכל ההצגה הזאת היא כה אנושית, כה כנה, כה מרגשת:

ד ויך יעשו לקראתו ויחבקהו, ויפל על-צוארו וישקהו; ויבכו.

אחרי עשרים שנה שלא ראה את אחיו, רחמיו של עשיו נכמרים על יעקב, והוא נופל על צוארי אחיו, מנשק אותו, ושני האחים בוכים בכי של התרגשות. גם את המתנות הרבות שיעקב מגיש לו, עשיו לא רוצה לקבל אלא אחרי שיעקב מפציר בו. וגם כאן המילה "פנים" משמשת את יעקב להפריז בלשון החנופה שהוא נוקט כלפי אחיו:

ט ויאמר עשו, יש-לי רב; אחי, יהי לך אשר-לך. ויאמר יעקב, אל-נא אם-נא מצאתי חן בעיניך, ולקחת מנחתי, מידי: כי על-כן ראיתי פניך, כראת פני אלהים ותרצני.

אחרי כן עשיו עושה ליעקב מחווה של אחוה ורעות, מחווה של שבת אחים גם יחד, אבל יעקב מתחמק אמנם בלשון דיפלומטית אבל בקרירות מופגנת, באמתלה שבגלל המקנה הכבד הוא לא יכול להתנהל במהירות:

יד ועבר-נא אדני, לפני עבדו; ואני אתנהלה לאטי, לרגל המלאכה אשר-לפני ולרגל הילדים, עד אשר-אבא אל-אדני, שעירה.

למרות ההתפייסות, יעקב עדיין חושש מפני עשיו ועושה הכל כדי להיפרד ממנו בשלום. המלאכה היא לפני יעקב כדי ליצור חיץ בינו לבין עשיו. האם יעקב באמת רוצה לבוא אל "אדוניו" שעירה? בהמשך אנחנו רואים שהוא הולך דווקא סוכותה. אבל לא נחמיר איתו; אולי הוא התכוון ללכת לשעיר לזמן מה להיות אורחו של עשיו, ואחר כך להמשיך ליעדו שלו. גם את האנשים של עשיו הוא לא רוצה עימו:

טו ויאמר עשו--אציגה-נא עמך, מן-העם אשר אתי; ויאמר למה זה, אמצא-חן בעיני אדני.

בינינו, התנהגותו של עשיו במפגש עם אחיו היתה למופת. הוא עשה ליעקב את כל המחוות האפשריות של רצון טוב. אינני יודע למה חלק מהפרשנים, ובראשם רש"י, כה החמירו עם עשיו. וכי מה עשה עשיו שראוי להיקרא רשע בפי רש"י (חמש פעמים בפרשת תולדות ועוד ארבע פעמים בפרשת וישלח)? הדבר הכי חמור שהתורה מספרת על עשיו הוא הצהרת הכוונה להרוג את יעקב אחרי מות אביהם. אבל עשיו אמר את הדברים בעקבות מעשי הרמיה של יעקב שהכעיסו אותו. וכבר אמרו רבותינו שאדם לא נתפס בכעסו. ועובדה היא שעשיו לא הוציא לפועל את האיום שלו. ההיפך, הוא חיבק ונישק את יעקב ובכה על צואריו. אז למה הוא ראוי להיקרא רשע?

דעתי היא שרש"י קורא לעשיו רשע כדי שלעומתו יעקב ייראה צדיק. אלא שזה פסול בעיני. אמנם אנחנו בני ישראל כלומר בני יעקב, ואנחנו אוהבים את יעקב ובחיבה רבה אנחנו קוראים לו יעקב

אבינו. כל זה טוב ויפה, אבל למה במחיר השחרת פני הזולת? הנורמה הזאת של הטלת רפש בפני היריב כדי לזכות באהדה או בתהילה פסולה, ואסור לנו להשלים איתה.

המילה "פנים" מופיעה גם בסיפור אונס דינה ומעשה הנקמה האכזרי של שמעון ולוי על כך. שם המילה משמשת את חמור ובנו שכס להביע מחווה של רצון טוב כלפי יעקב ובניו, גם בנוכחותם וגם מאחורי גבם.

**וְאֶתְנֶנּוּ, תֵּשְׁבוּ; וְהָאָרֶץ, תִּהְיֶה לְפָנֵיכֶם שְׁבוּ וּסְחָרוּהָ, וְהֶאֱחִזּוּ בָּהּ.
כֹּא הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים הֵם אֶתְנֶנּוּ, וַיֵּשְׁבוּ בְּאֶרֶץ וּסְחָרוּ אֹתָהּ, וְהָאָרֶץ הִנֵּה
רַחֲבַת-גִּידִים, לְפָנֵיהֶם; אֶת-בְּנֹתָם נָקַח-לָנוּ לְנָשִׁים, וְאֶת-בְּנֵינֵנוּ נָתַן לָהֶם**

מחווה זאת לא היתה צריכה להיענות ברצח עם.

ולבסוף גם בפרידה של יעקב ועשיו המילה "פנים" משחקת תפקיד. לאחר שיעקב לא האיר פנים לעשיו ולא שעה למחוותיו, עשיו לקח את נשיו, בניו, בנותיו ואת רכושו, ו"הלך מפני יעקב":

**וַיִּקַּח עֵשָׂו אֶת-נָשָׁיו וְאֶת-בָּנָיו וְאֶת-בְּנֹתָיו, וְאֶת-כָּל-נַפְשׁוֹת בֵּיתוֹ, וְאֶת-מִקְנֵהוּ
וְאֶת-כָּל-בְּהֵמָתוֹ וְאֶת כָּל-קִנְיָנוֹ, אֲשֶׁר רָכַשׁ בְּאֶרֶץ כְּנָעַן; וַיֵּלֶךְ אֶל-אֶרֶץ, מִפְּנֵי
יַעֲקֹב אָחִיו**

וכבר אמרו: "גלגל חוזר בעולם". פעם יעקב בורח מפני עשיו, ופעם עשיו הולך מפני יעקב.

הנה אם כן הפנים הרבות של פרשת וישלח.

הכין: ניסן אבדי